

Sóni Pál, akárcsak erdélyi esszéíró társai, aligha a végleges irodalomtörténeti lezárás igényével írta meg esszéinek legnagyobb részét. Tanulmánykötete azonban vegyességében is egy igen művelt, nagy tájékozottságú, változatos módszerekkel és szempontokkal operáló, egyéni stílusú szaktudós hozzájárulásával újabb, értékes adalékokat nyújthat az erdélyi magyar irodalom tudományos feltérképezéséhez. (Kriterion, 1981.)

MAKAY GUSZTÁV

JÉKELY ZOLTÁN: A BÁRÁNY VÉRE

Kosztolányi Abécé-jének kapcsán írja Jékely, hogy „A nagy írók szellemi hagyatékában könyvtárpolcon utolsó, de érdekesség szerint bizonyos első helyet foglalnak el a 'paralipomenák'” (186). *A Bárány Vére* is efféle paralipomenák foglalat, „szellemi forgácsoknak, nagy művek lepattozott szilánkjainak” gyűjteménye, értékes hozzájárulás ama hiátus betöltéséhez, mely „alkotó és közönség között” (186.) a közvetítés különféle kísérletei ellenére megmarad. A kötet ciklusai az esszéíró és publicista költő világának, érdeklődésének négy égtáját jelképezik: az első kettő a világirodalom „állócsillagaira” és az oltalmazó régebbi magyar mesterekre figyelő poeta doctust mutatja be, a harmadik és a negyedik a „bogánccs és babér” közt küszködő kortársak teljesítményének értelmezőjét és kritikáját, valamint a személyes élmények, utazások, életszerű megfigyelések érzékeny megörökítőjét, a virtuális naplóíró. A többnyire komoly műgonddal készített cikkek legnagyobb része 1936 és 1946 között keletkezett, amit a fiatalság tájékozódásosztónén, a francia- és olaszországi utak élménygazdagságán kívül a kolozsvári esztendőök rendszeres újságírói munkája is magyaráz; az ötvenes és hatvanas években e kispapok háttérbe szorulnak Jékely pályáján, de a hetvenesekben ismét megszorodnak az alkalmak, és a költő kedve is föltámad a műfaj gyakorlására.

Irodalomszemléletének kulcsfogalmai közül mindenekelőtt a *mítosz* egyéni arculatú értelmezése érdemel figyelmet. Az irodalom remekiei „az emberiség mítoszainak több ezer éves vonulatába” igazodnak be (37–8.), a költő mitológiává „bűbájlja” az életet (49.), a hősök jelképekké, a művek időtlen, „örök érvényű . . . példázatokká” nőnek (38.). Az alaptörténetek, a legendák az „emberiség mítosztermő őskorának” letéteményesei (76.), de később is előfordul, hogy „valakiből, régi törvények szerint, legenda lesz még életében, s aztán . . . tovább él nemze-

dékek emlékezetében” (104.) Thomas Mannhoz kapcsolódva Jékely abban látja a 20. századi író egyik feladatát, hogy „az idők folyamán felhalmozódott tapasztalatok és asszociációk átvitelével e legendákat hamvadozásukból” felszítja (76.), de a modern élet és a saját személyiség mitizálásában, szimbolikus művé alakításában is fölfedezi a tartós érvényesség esélyét. Ehhez képest a művészetekben a szó szoros értelmében a megörökített életet keresi, az elevenné varázsolt archetipikus magatartást; a betűk mögött az általuk földidézett örök-új karakterre, halhatatlan emberi attitűdre kíváncsi. Mítosznak és irodalomnak ez az összekapcsolása a Jékely-életmű metafizikai alapproblémájára, az elmúlás, a halál, illetve a netalántán mégiscsak lehetséges „feltámadás” kérdésére is enyhítő választ kínál. Az egyetemes mulandóság érzete és öntudata nemcsak verseiben, értekező prózájában is a legállandóbb motívumok közé tartozik; s bár olykor megkísérti a remény, hátha „valami kegyelem folytán” létrejöhet a túlvilági viszontlátás (298.), a síron túli létezés az ő fölfogásában mégiscsak evilági értelemben szellemi természetű, az élet és a mű egységes mítoszának tartós sugárzása az utókorra, a mindenkori „ifjú szivekre”.

Sűrűn érinti eszmékedése az irodalom *nemzeti hivatását*, a nemzeti léttel való egybeszőződését. Dantében a „szertaszagattott Itália” egységét sürgető vátesz-költő vonásait emeli ki, megérti Ady kényszerképzetét, aki „haláltusáját a szétmarcangolt nemzetével egynek érezte” (10., 160.). Úgy emlegeti Eminescu nacionalizmusát, xenofóbiáját, „a dák műmitológia térhódítását” a 19. század végén (60. skk.), hogy világosan megérteti e „vitatható tanok” kapcsolatát a kor, „a nemzeti szellem szilaj gyürkőzésének delelője” (57.) közhangulatával és vezéreszméivel. Ahhoz a hagyományhoz kötődik, amelyik a „nemzet örlekeinek” vallja a költőket (103.), s a háború végveszéllyel fenyegető válságai közt a Vita Nuova fordításán kívül Csokonai olvasásából merít erőt. Nemzeti kötődését természetyszerűleg regionális színezettel vonja be erdélyisége, kisebbségi sorsélménye. Ez nemcsak tájihletést, hagyományokra, intézményekre (köztük a rajongva földidézett alma mater-re, a nagyenyedi Bethlen Kollégiumra) való hálás és büszke visszaemlékezést jelent, hanem a térség történelmi sorskérdéseinek tudatosítását is, szembenézést „a Kétfejű Sas és a Félhold” egykori szorításának következményeivel (114.), meg az egymás ellen uszított „kakaskodó népek” tragikomikus harcával „itt az erdők arénájában” (375.). Jékely eszmei irányzata a transzilvanizmus kulturális eredetiséget hangsúlyozó változatával rokon, neki az erdélyiség, mint Benedek Marcellnak, „az európai irodalom palettáján különös új színeket” jelent, „a színhátás egységét azonban nem bontja meg, csak kiegészíti” (384.). Egyik-másik

megjegyzése arra utal, hogy a harmincas-negyvenes években vitái voltak az erdélyi marxista publicisztika, „az aktívan politizáló, ún. harcos valóságirodalom frontjának” (262.) baloldaliságával, egyebek között az irodalmi népiesség vagy a művészetek osztályszempontú megítélése dolgában. Veszélyekre azonban ő maga is figyelmeztet az erdélyi regionalizmus természetével kapcsolatban, szóvá teszi Erdély és Kolozsvár gyakori nosztalgikus ábrázolását, romantizálását (287.), figyelmeztet: a sajátos földrajzi, politikai, nemzetiségi viszonyok, a történelmi megpróbáltatások veszélyesen csábítanak arra, hogy „dolgainkra holmi szentimento-patriarkális, látókörszűkítő könnyfátyolon át tekintsünk” (300.). Kritikája éle a provincializmus, az egyetemesség-ellenes szűkítés felé vág, Erdély kapcsán is ragaszkodik a nagy összefüggésekben gondolkodáshoz, a szemlélet távlatosságához.

Jékelyt a tudományos leltározás többnyire aggály nélkül helyezi el a Nyugat harmadik nemzedékében; noha *A Bárány Vére* nem cáfolja, mindenesetre árnyalja ezt a közmegegyezést, és *irányzati, generációs hovartartozása* kérdéséről összetettebb vélekedés kialakítására ad alkalmat. A nagy nemzedék, Ady, Krúdy, Kosztolányi, Móricz s még jobban az életvitelében is csodált személyes példakép, Kuncz Aladár elbűvöli persze, hat rá a lap iránya, „ekletikus modernsége” (411.), de szellemi családfájának nem ez az egyetlen terebélyes ága. Kosztolányinak ellentmondva „az Illyés–Erdélyi-féle újulásban a halaszthatatlanságot, a szükségyszerűséget” ismeri föl, „irányteremtő értékeiket” hangsúlyozza (188.); Tamási ürügyén „a művészeteknek az emberiség összforrásából, a néplélekből lehetséges megújulását” Bartók és Kodály eredményeinek ígérzetével fűzi össze (263.), a népmesékben gyökerező világkép „szürrealizmussal érintkező arcát” villantja föl. A népi írók termékenyítő szerepe számára evidencia, az urbánusokkal való szembeállítását mondvacsinnálnak tartja (289.); korosztályából azokat a költőket-írókat ismerteti belső azonosulásból fakadó megértéssel, akik a nyugatos és a népi vagy az európain kívüli tradíció ötvözésében jeleskednek, Dsidát, Weörest, Takáts Gyulát, Jankovich Ferencet. A „régí magyarság” újrafelfedezése nem kizárólagos szabadalma a népi íróknak, de kétségkívül sokat tettek érte; a „múlttalan sorsszemléletet” Németh László-idézzel bíráló Jékely találkozik velük ebben az érdeklődésben. Ösztönösen vonzódik a magyar „provinciális” barokk olyan féligirodalmi műfajaihoz, amilyenek a halotti orációk, régi kalendáriumok, a matrikulák bejegyzései, valamint a múlt századi naplókhoz és emlékiratokhoz, (az utóbbiak körében Széchenyi fordítójaként és Újfalvy Sándor emlékezéseinek egyik közreadójaként filológiai érdemeket is szerzett). A 18. századi Verestói Györgyről szóló stílusimitáló beszéde

egyszerre jelzi költészete archaizáló leleményeinek forrásvidékét és allegorikus, a jelenségekben a Halál álarcát sejtő látásmódja előzményét. A nyugatos hagyományt a népi és a régi műveltség izeivel beoltó nyelvi szintézise távolról és mutatis mutandis kedvenc Csokonaijával, sőt azzal az Arany Jánossal rokonítja, akinek stílusművészetét Dantéhez fogható „utolérhetetlen és egyszeri csodaként” aposztrofálja (28.).

Megismertet a kötet Jékelynek az irodalmat illető *szakmai nézeteivel*, poétikai elveivel, műfordítás-konceptiójával is. A *l'art pour l'art*-ral, a formalizmussal szembefordulva a mondanivaló elsődlegességét vallja a versben és keletkezésében (187.), a ritmus és a rím primátusának elvét szecessziós tanként utasítja el. Laforgue-ot olyan vonásaiért dicséri és követi, amelyeket a költészettan mai terminológiája a kreatív vagy objektív lírához utalna: „realizmustól, posztromanticizmustól, preszimbolizmustól menekültében – vagy ilyesmik utálatában – mindent végletesen stilizál, átdolgoz, s nem az akkori világból való képére formál” (50.). Kora, a Móricz utáni kor szépprózájában a „lírizáló hajlandóság” túlsúlyát ismeri föl, és támogatja (280.), a regénytől nem annyira kifogástalan jellemeket vár, mint hangulatteremtést, „bűvös sugárzást, melyben itt-ott legalább enyhén körvonalazott alakok mozognak” (293.), szuggesztíót, melyhez a stílus kifejező erejére és mindent „művészi formába fogó képességére” (295.) van szűkség; legnyúltabban mégis műfordítói műhelymunkájába avatja be az olvasót. „Műfordítónak lenni annyi, mint a szerző, az eredeti mű szellemébe minél jobban beleélni magunkat”, írja (17.); elveiről megtudjuk, hogy régi szöveg átültetésekor is a „mai” irodalmi nyelvet használja, a műfordítás természetéhez tartozónak érzi az elődök „munkájának kemény bírálatát” (26.), de ő maga megértő igyekszik lenni a korábbi próbálkozókhoz, s az újszerűség kedvéért nem veti el jó megoldásaikat. Találó példái vannak a prozódia, a versforma fordíthatóságának korlátozottságára (303.), rokonszenves őszinteséggel vallja be, hogy az eredetivel való „zenei egyenértékűség” néha a legszebb magyar tolmácsolásokból is hiányzik.

Lényegyet megragadó jellemzéseai írókról és művekről, finom stílusárnyalatokkal kifejezett értékítéletei Jékely avatott kritikusai fölkészültségére vallanak, abban a gesztusában pedig, hogy a maga és ismeretségi köre emlékeit, olykor nagy elődök (Ady, Kuncz Aladár, Hunyady Sándor) intim életrajzi adalékait és tárgyi dokumentumait közzéteszi, az irodalomtörténet szelleme előtti hódolatot kell megbecsülnünk. „Közben” – egyik szép tárcájának a címe is ez – önmagáról, életéről, egyéniségéről is elejt egy-egy vallomást, jellemző adatot, megvilágosító magyarázatot. Így e tartalmas kötet jelentő-

ségének nem utolsó faktora, hogy a híveknek és kutatóknak támpontokat ad az „idősárkánnyal” viaskodó költő magánmitológiája, szellemi vonzalmi, ízlése és észjárása bensőségességében hiteles megismeréséhez. (Szépirodalmi, 1981.)

CSÚRÖS MIKLÓS

KÁNTOR LAJOS: LÍRA ÉS NOVELLA

A SÓLYOM-ELMÉLETTŐL A TAMÁSI MODELLIG

Kántor Lajos másfél száz lapos tanulmánya az első magyar nyelvű könyv a novella műfajáról. S ha ehhez még hozzátesszük, hogy a szerző, mielőtt saját nézeteit előadná, részletes ismertetést nyújt mindarról – pontosabban, csaknem mindarról – amit a műfajról tudni kell és tudni lehet, akkor máris nyilvánvalóvá tettük, hogy a *Lira és novella* nélkülözhetetlen kézikönyve lesz mindazoknak, akik ezzel a műfajjal és általában a prózával foglalkoznak. Tagadhatatlan ugyanis, bár az irodalomtörténeti kézikönyvekben ennek aligha van nyoma, hogy irodalmunk egyik legfolyamatosabb és legértékesebb vonulata épp a novellisztika, és hogy érdemes volna egyszer a magyar elbeszélő irodalom történetét ebből a szempontból végiggondolni.

Annál meglepőbb, hogy Kántor Lajosnak nemigen akad elődje, mert hiszen a bibliográfiájában bőszéggel idézett magyar szerzők egyike sem mélyedt el hozzá hasonló alaposággal e témában. A Kántortól említett szerzők hol az életmű részeként beszélnek egy-egy novellista munkásságáról, megelégedve gyors és általános elméleti megjegyzésekkel, hol beérik – pl. egy elméleti kézikönyv néhány lapján – a régebbi vagy újabb novellaelméletek rövid összefoglalásával, hol pedig, mint a szegedi novellaelemző konferencia néhány résztvevője, nem veszik a fáradságot a sokszor eredeti és jól használható ötletek alaposabb kidolgozásához. A szakirodalom szegényességére jellemző, hogy abban a munkánkban, mely – főként az iskolai irodalomoktatást kívánván segíteni – konkrét novellaértelmezésekkel próbálkozik, bibliográfiánkban alig tudunk magyar nyelvű munkákat említeni; igaz, hogy Kántor könyve a kézirat lezárásakor még nem jutott el Magyarországra.

A műfajelméleti munkák ritkasága másként is eléggé szembeszökő. Támpontokat még leginkább a regényhez találhatunk, hisz itt olyan átfogó célzatú tanulmányok állanak rendelkezésünkre, mint a Császár